

2953:1

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

DALARNA

Venjan

Strand, Gunnar, 1930

Svar på ULMA:s frågelista 27

Jordens beredning(forts., se acc.nr 3002:1) 72 bl. 4:o
4 " teckn.

2953:1

L.L.

Exc. S.B.

Blad 1

Ord ur Venjans bygdsmål upptecknade av Gunnar Strand Venjan. Dalarna.
Jordens bearbetning. Gunnar Strand.

Ink. 13/1230.

En som utför kunningsarbete kal-
las aköckarr. J ska äjt ä
ting mi nå aköckarrär, jag
skall ut och tinga mig någ-
ra tjörkarlar, brukade den sä-
ga som inte hade någon
häst utan måste leja tjör-
ningen. J e äjt ä go i hest-
skog, jag är ute och går i
hästskog, brukade den säga som
var ute och försökte låna
sig en häst utan köckarr.

En dagare kallades jän dragär
På senare tid sedan man från

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1

G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

Blad 2.

gått potatisättningen på drill
saryar så | (har dock förekommit
att man använt människo-
kraft att draga myllningsår-
den millen vid kupning av B. myll
potatis, detta dock i de fall
där man saknat häst.

Någon körning med ocar eller
kor har icke förekommit här.
Att köra med en häst kallades
te tjör enbett. Att köra med
två dragare kallas te tjör min^u
par. Te gammalt har ingen
parkörning förekommit här.
På senare tid eller efter
1880 har man använt två
hästar vid plöjning och äv-
nu senare även vid harv-

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
Frgl. 27

ning. Att spämma för hästen kallades te satt för och att spämma ifrån ta frå. Den vänstra sidan av hästen och lasset kallades asajda och den motsatta sidan be-
 nämndes fråsejda. Att köra med dragarna efter varandra kallades te tjör min linjör.

C. sida

C. linja

So tillrop till hästen kan näm-
 nas: Dje di av urda, ge dig
 iväg urdan, så, jojo, ajö
da kan å bara, å ta i nu.
 osv. För att driva på hästen
 användes smackning eller
 sög man in luften mellan
 läpparna så att det pista-

De, detta senare kallades te
tjip a hestum. Pro användes ^{B. kipa}
 för att hejda eller stanna
 hästen. För att få hästen att
 gå tillbaka så sade man
hemma eller tebaks, det första ^{B. komma}
 dock använt av gammalt.

Gok förä sade man till hästen ^{B. fär f.}
 när han icke följde föran vid
 plöjning.

Allt köra ett varv över åkern
 kallades te djära je wend
 att göra en vända. Smäpau-
 ser i arbetet kallades te pusst,
 eller te blåsjät. Vid vårsåd-
 den av gammalt så var
 man ute på åkern vid 5 ti-
 den på morgonen och höll

sedan på tillo det blev mökt
med avbrott för måltider två
gånger på dagen. Det före-
kom även av gammalt att
man måste gå till skogen
med hästen för att beta
under natten, detta då man
var utan joder.

Draganordningen kallades silå.
Skacklär kallades hela skack-
larna. Man har här endast
använt skacklar av trä så-
ledes aldrig tinor eller tik-
nande. De skacklar som an-
vändes vid körning i jorden
kallades harvskacklär och
de som användes vid skogs-
körslor kallades wittärskack-

lär. Skackklarna på en källa kallades tjännrakör och på en flakvagn kallades de waysakör. Skackklarna på en fyrhjulig arbetsvagn kallades trillskaklär. En fyrhjulig arbetsvagn kallades trilla. Svängeln på skackklarna kallades skakällä, harvskakällä om den var avsedd för harvskaklär. En svängel för gar kallades partlä, eller trivikämmer, ~~det senare den~~ äldsta benämningen.

Hälen i skackklarna genom vilka man fäster dem vid selen kallades addkot.

Svängeln blänä och skackklarna skaklär voro fast förenade

Blad 7.

En skackel kallades jan skakäl
Embetskaklar kallades jätt ska-
kälvar. } O. par n.

De redskap som användes vid jor-
dens bearbetning kallades med
ett gemensamt namn jod-
bruksredskapen.

Rotöca kallade man en yta O. rot-yta
som användes att kugga utav
trädröttearna vid odlingsarbe-
te. Denna var bred och lik-
nade en täljbila. Den använ-
des även då man ränsade
diken från videbuskar. Att
hacka sönder kokor i åker
användes en spade.

Flåhaka kallades den hacka O. flåhaka
som användes att vända

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
Frgl. 27

Blad 8.

torven vid odling. Den användes även vid dikning. Kärp ^{B. körp} kallades en smal hacka som användes att gräva med i hård mark.

Knoster kallades en stor släg- ^{B. knoster} ga som användes att slå sönder stenar med. En mindre slägga kallades handbladdja, denna användes att tukta sten med vid murning.

Nåvårbladdja kallades den slägga som användes vid borring av sten.

Spelt kallades järnständjå, detta kom mest till användning när man uppförde gårdesgårdar. Ett stort spelt

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
Frgl. 27

Blad 9.

som användes vid stenbrytning kallades läsman och ha kunde vara två och en halv meter långt.

B. läns-
man
obs.!

En spade kallades för spädå och en skovel för rekö. Av gammalt användes spadar helt av järn men på senare tid böjades man använda spadar av trä med järnskoring. Dessa senare kallades klubbspädår eller lammkallspädår därför att man köpte dem av limmakalar lammkallar som for omkring och sålde smidesalster.

Av dessa spadar finnes endast en modell och denna var spetsig

Landmålsarkivet Uppsala 2953:1

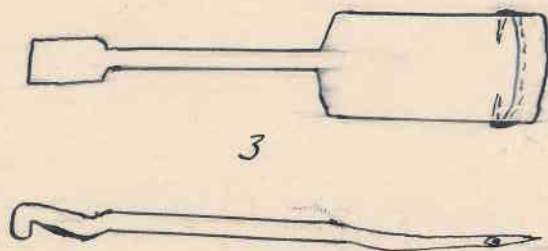
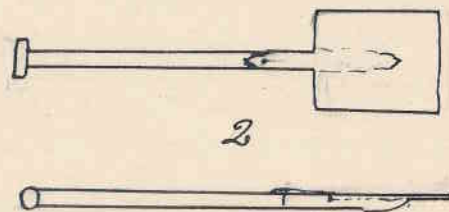
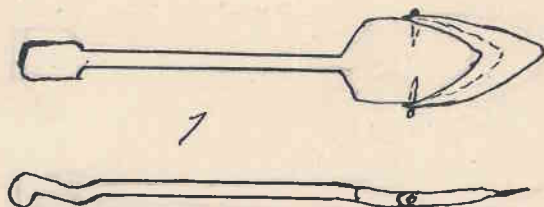
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

Den äldre spaden som helt var av järn var tvär i nedre kanten och hade föröfrigt så gott som kvadratisk förs. Av skottlar hade man dels skodda och dels oskodda. De föra eller skodda kallades skorekör och de oskodda kallades rekör. Skorekör användes att skotta och sprida gödsel med, medan de oskodda användes att skotta snö på vintern de kallades då för snjorekör.

Grepar kallades för dindjgrepar. Sådana förekommo endast av järn och voro handsmidda från Lima. Man benämnde

- 1 Klubbspåda
- 2 Spåda av äldre form
- 3 Skorckö

greparna efter det antal pinnar greptinnar de hade. Såd-
da kallades en grep med fem pinnar
nar femtinnsgrep och en
med sex pinnar benämndes
settinnsgrep.

Av krattor hade man en modell
som kallades jerruttinnare, den-
na var likadan som den på
figur 10 i frågelistan avbildade.

Den vanliga svängplozen figur 11
i frågelistan kallades här för
stälploz till skillnad från den
gjutna som benämndes takk-
jarnsplog. Dessa båda plogtyper
kommo i bruk omkring 1885.

Ordet välth har aldrig använt
som benämning på någon

plog. Skalmör kallades handtag
 gen på dessa båda plogtyper
 då dessa hade två handtag.

På de äldre plogtyper som hade
 endast ett handtag kallades det
 ta för handtag. Isen kalla-
 des för plogåsn. Kniven kalla-
 des för stjärjann eller rist-
 jann. I äldre tider använ-
 des aldrig någon sorts skum-
 rist. Var åsen av trä så kalla-
 des den främre delen av jän
 avsedd att ställa in plogen
 i olika djup för hanstjär
 och kroken att fästa skack-
 larva i kallades krotjär. På
 en plog med järns kallades
 den främre delen för grej

O. handtag

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

O. grimm

ma. Plogens vändskiva kallades }
plogfjölä. Den bakre delen }
 av vändskivan kallades stjältru. } G. Skjelt

Vändskivan satt alltid på
 den högra sidan av plogen.
 Några plogtyper med vändskivan
 på den vänstra sidan har sl-
 drig förekomst här. Bilen
 kallades bellru. Billems främ-
 re spets kallades uddru. Med
 plogkroppen plogkroppan me-
 nar man hela plogen utom
 handtag och ås. Landsiden
 kallades landsajda och den på
 denna befintliga utbytbara
 delen kallades landstjiva.
 Den bakre utskjutande delen av
 denna kallades håfru.

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
 G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
 Frgl. 27

På de förut omnämnda facks-
järmsplogar satt risten alltid
 fast vid bilen. På svängplo-
 gen stälplojen reglerade man
 tilltans bredd genom att ha-
 ka vågkroken i olika urtag-
 ningar i grimmnan. På facks-
järmsplojen och äldre plog-
 typer fanns ingen anordning
 att ställa in tilltans bredd
 utan man fick bestämma
 denna genom att styra plo-
 gen.

De äldre plogtyper förskom typpät-
buplogar, säterplogar och näs-
plogar. Dessa olika plogtyper
 liknade alla ungefär den på
 figur 18 i frågelistan avbildade

plogen dock med den skillnaden
 att vändskivan var avsevärt
 smalare och längre. Även
 billen var längre och spetsi-
 gare. Öppälbplogar var den
 äldsta typen och köptes ifrån } Öpplog
 Äppelbo Öppälbu därav namnet.
 Den nästa typen i ålder var sä-
tärplogar dessa köptes i Fäter.
 Den sista av dessa plogtyper näs-
plogar tillverkades och köptes
 i Näs. Denna senare ansågs
 som bäst och det finnes än-
 nu en kvar som jag vet an-
 vändes i fäboden att plöja
 med. En del av dessa plogar
 hade två ristjärn ett fram-
 för billen och ett som var

fästat i skarven mellan bilen
och vändskivan samt i åsen,
denna avsågs kanske att tjä-
na till stöd åt plogkroppen.

På dessa plogar samt även på
tackjarnsplojerna hade man släp-
sko kesse till att reglera dju-
ret på fårorna med. Kesja kalla-
des den i beständ form. Styret

på dessa äldre plogar kallades
handtag och den bakre stolpen
varvid ^{handtaget} detta var fästet kalla-
des kwistu. Dessa utgjordes
föröfrigt av en, från det trä-
stycke varvid bilen var fästad,
utväxt gren kwist. Trästycket
varvid bilen var fästad kalla-
des klubben och den bakom

B. Kärr

B. kvist

B. klubb

kvistru utskjutande delen kalla-
des hälru. De gjutna plogarna
tackjärnsplogar köptes ifrån Falun
dessa användas än i dag vid
enklare plöjning. Till dessa plogar
köptes endast den gjutna delen
tråvirket påsattes av någon
byemed. Denna utförde även nö-
diga reparationer på trasiga
plogar exempelvis att vassa och
lägga legg å bilen samt rist-
järn. De i det föregående om-
nämnda äldre plogarna köptes
fullt färdiga på tillverknings-
orten. Man bytte antagligen åt
sig dem för laggkäril.

Att köra med plog i öppna
åker kallades de plaj. Att

plöja en vall kallades te wand
je lind. Plogarna voro inte stör- Övanda
v.
 re än att man utan svårig-
 het tog dem i handen och
 bar dem medan man vån-
 de om hästen. Vid tran-
 sporten från ett ställe till
 ett annat så bars den på
 axeln.

Vid uppläggnarbetet av drillarna
 på en potatisåker användes
 en vanlig plog då inga sär-
 skilda drillplogar förekommo,
 man körde då fram och
 tillbaka i samma fåra.

Den här använda risten såg ut
 på samma vis som den i fi-
 gur 19:1 i den tryckta fågelistan

Blad 20.

avbildade. Man hade dock även
ristar av enkla slag eller
sådana som den å figur 15 i den
skrivna listan avbildade. De oli-
ka delarna av risten kallades:
Hantag hantag, ås åsen och
järnet ristjärn, skoringen i
främre ändan av åsen kalla-
des hantjärn med vidseilbou-
de krok kroffjärn. På risten an-
vändes ingens släpsko. Inte heller
användes någon anordning för
att bestämma fårorens bredd.
Risten användes när man
plöjde upp en vatt wandet
je lunda. Det tillgicks då me-
rvidels så att en köde med
risten före och en annan

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand, 1930. VENJAN

DAL.

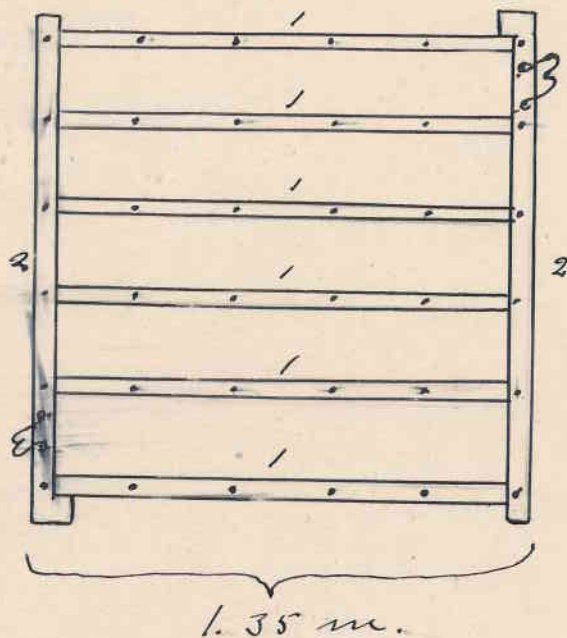
Frgl. 27

kom med ploggen. Ett köra ristom
kallades te rist eller te ristta.

Den ålder som på senare tider
använts att kupa potatisen med
kallas mill eller pärömmill. O. myll

Ett köra med denna oder kalla-
des te mill. Tändskivorna på
denne kallas fjoler och bilen
baldn. O. mylla v.

En harv kallades harva. Av gam-
malt föreson endast en
modell av dessa och det var
slätharven som kallades åker-
harva eller pinuharva eller
också slättharva, vilken av
dessa benämningar som
är äldst är svårt att säga.
Något senare började man

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
 G. Strand, 1930. VENJAN
 DAL.
 Frgl. 27

Je pintharv eller Utttharv

Dessa harvar kunde även vara endast 50 st.
 pinnar

- 1 kallades raftär
- 2 minnes man ingen särskild benämning på.

Blad 43.

även använda krokpinnskarv
som kallades klokarva. Dessa O. klo-harva
karv hade böjda och ungefär 2,5 f.
cm. långa pinnar. Dessa kalla- H + Dm
des klokarostinnar. Pinnarna
på Utkharvön voro raka och
omkring 15 cm. långa. Av gam-
malt voro dessa pinnar spet-
sade i den ände som skulle
fästas i träck. Pinnen stogs
således genom träck och
nitades på övre sidan av kar-
ven. Detta kallades te nide O. nydja
harvtinnar. På senare tid
har pinnarna försatts med
mutter för festsättandet.
Trästykerna som pinnarna voro
festsatta i kallades raftär

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
Frgl. 27

och hela stävarnen kallades
karvarn. Den första krokpinns-
karven som kom hit var
triangelformig och hade en-
dast tre pinnar. Denna karv
hade ett långt handtag av-
sett att styra och lyfta kar-
ven med. De senare använ-
da krokpinnskarvarna voro
trapetsformiga och hade nio
pinnar samt voro försedda med
ett handtag av järn att lyf-
ta upp karven med.

Vid vernyllningen av råg på
svedjelanden användes den
i det föregående omnämnda
järnlinuhjerja järnpinnsräf-
van.

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand, 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

Bärja
f

Blad 25.

Den första fjäderharven kom hit mellan 1895 och 1900. Dessa harvar var vore triangelformiga och kallades trianulsharvor. De på senare tid hitkomna ställbara fjäderharvarna benämndes efter det antal fjädrar den hade, en harv med sju pinnar kallades sjupinnskarv och en med nio pinnar kallades niopinnskarv. Först omkring 1910 kom den första rullharven till Venjan. Att köra med harv kallades se harva, att harva.

Bär har av gammalt endast förekommit en ståt trä-

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

vält att tillpacka jorden med,
 denna var av samma utse-
 ende som den på ^{figur} 33 i fråge-
 listan avbildade. Denna kalla-
 des wältn. De i båda äm-
 narna av vältn indriv-
 na järndubbarna vid vilka
 skacklarna fästades kallades
nålär. Skacklarna kallades
waltskakfär och den tvärs-
 lå som förenade dessa fram-
 för vältn kallades llårnä.
 När man ville ha en å-
 ker särskilt hårt tillpackad
 så ställde man sig på den-
 na tvärlå medan man
 körde. Att köra med vält
 kallades te walta.

Blad 27.

En diög som användes att
köra sten med kallades
stebjörn. Här övergår
jag till den tryckta frågelis-
tan.

O. sten-
björn

II Höst- och vårplöjning.

Ordet åkr betyder all botten
fastmarksjord eller all jord
av fast mark som man bruk-
kade plöja. Med åkr me-
nades även ett stycke mel-
lan två fåror eller diken
på ett fält. Motsvarande på
massjord kallades linda eller
stitts stycke. Dessa senare
benämningar användes även
med tilläggsordet av mör-
rempelbis mörstitts och mör-

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

lunda. Ett stycke mellan två
 fjäror på ett fält kallades ä-
 ven akö. En åker kunde
 till exempel bestå av en
 eller flera akör. Nu gam-
 malt skall det även ha
 kallats lot. Med tjäg me-
 nades den jord både buten
 och obuten som man äg-
 de på ett och samma stäl-
 le. Denna benämning före-
 kommer ännu i fäbodar-
 na. En mycket smal åker
 kunde kallas je åkärrens,
 en åkerrens. Före laga
 skiftet som genomfördes
 här i början av 1900 talet
 fanns det åker som voro

åka f.v

Blad 89.

så små så att det var omöjligt att bruka dem. Ordet land förekommer i benämningarna rovländ, kålländ och pårönländ. Dessa benämningar användes huru stora åkrarna än voro. Med det enkla ordet land menades dock en mycket liten åker till exempel där man planterade grönsaker, eller ett trädgårdsländ.

Allt plöja kallades te plöj. Höstplöjning kallades höst-plöjning. I ska ti å höst-plöj, jag skall till och höst-plöja. I hålla min höst-plöjrisadjä, jag håller på

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

Blad 30.

med höstplöjningen. Man började med höstplöjningen så snart man sköddat säden och ännu medan denna stod ute på åkern. Man plöjde då mellan suesrädön skylraderna, man kunde till och med flytta över suesär till det plöjda området så att man på så vis kunde plöja färdig åkern. Man ville helst plöja på hösten om det gick för sig. Man hade ingen bestämd arbetstid utan man till för det mesta på så länge det var ljus. Vårplöjning kallades wårplöjning. Endast

O. plöja

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1

G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Fgl. 27

Blad 31.

då man icke föregående höst
kunn med att plöja plöjde
man på våren. Man brukade
de hjälpas åt med plöjningarna
av vallar den ena körde
då risten och den andra
körde plogen. Man har all-
tid använt sig av hästar
vid all slags körning här.
Några dragokar har aldrig före-
kommit här. Samma karl
skötte både körning och styr-
ning av plog eller rist.
Sädmot var det vanligt att
en karl ~~kam~~^{gick} efter och
stampade ner tältoarna. Det
sa kallades de stamp forer,
att stampa fåroarna eller

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

B. Stamp
v.

#slat 33.

tilborna. Man ristade före plo-
gen endast då man plöjde
vall. En man skötte alltid
ristningen. Endast vid de går-
dar där man saknade näst
lejde man plöjare och i så
fall för det mesta nästas-
te granne.

Plogens djupgäende kallades plog-
gändjan. Att plöja en föra ^{Ö. gång m.}
kallades te plaj ja for.
Att djupplöja kallades te djop-
plaj. Att skumpplöja kallades
te skumpplaj. Med föra
föra menas såväl tilban
som rännan. Där plogen
gått fram, kan reglerade fö-
rornas bredd genom att

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
Frgl. 27

styra plogen.
 Det upplöjda fältet kallades
plajvindjä.
 Här hade man icke större åker
 rar än att man plöjde
 varje åker i en teg. Man
 skiftade om så att man vart-
 annat år plöjde ihop åkern,
 vände åt höger, och vartannat
 plöjde isär vände åt vänster.
 Att plöja de två första färderna
 som slogs mot varandra kal-
 lades te lagg upp åkern,
 att lägga upp åkern. På
 samma vis kallades det även
 då man plöjde första färdan
 närmast diket då man
 plöjde isär åkern. Att

} O. plöjning
fLandsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

} O. lägga upp

plöja ihop en åker kallades
 de stölp ihop åkern, att B. stälpa
 stälpa tillsammans åkern. ihop
 Motsatsen kallades de stölp isär
 iser åkern, att stälpa
 isär åkern. J ska slå ihop
isär åkern, jag skall
 slå tillsammans den här
 åkern. J ska slå isär isär
åkern, jag skall slå isär
 den här åkern. Ialunda
 kunde man säga när man
 tänkte plöja ihop respekti-
 ve plöja isär en åker.
 Om man ville ha särskilt
 djupt plöjt så brukade man
 köra två gånger efter sam-
 ma föra. Att plöja den sis-

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
 G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

En fåran när man plöjt isär
 en åker kallades te plöj in
form, att plöja ur fåran.
 Att plöja den sista fåran när
 man plöjt ihop en åker
 kallades te plöj omkring
åkärn, att plöja omkring
 åkern. Ren kallades en kil-
 formig oplöjd mark som sköt
 in mellan åkrarna, det kunde
 de exempelvis vara en sten
 som förhindrade plöjningen
 och då fick jordbruket lig-
 ga obekämd för att växa
 gräs på. Twärforer kalla-
 des det stycke som man
 vid ändan av åkern plöjde
 vinkelrätt mot åkerns längd-

C. plöja-ur

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1

G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

C. ren f.

C. tvär-för f.

riktning. Att köra med plogen utan att plöja någon fåra kallades te tjör je tomfor, att köra en tomfåra. Här har aldrig förekommit att man plöjt en åker som figur 37 i fågelistan. Att plöja en grävval kallades te vörd je lind, att vända en lunda. Det uppplöjda fältet efter en vall kallades lindforä. A ligg i lindforä, det ligger i lindfåran, såde man om ett sådent fält. Att plöja andra året efter sedan man haft vall kallades te stölp, te stölp tillbaka je lunda, att stäl-
 O. tom-får f.
 O. lind-får f.
 O. stälpa tillbaka

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

pa tillbaka en vall. Eller
 också kunde man säga i ska
stölpa tillbaka lindfåran jon,
 jag skall stjälpa tillbaka
 lindfåran här. Efter denna
 plöjning kallades åkern je
tibakårstölpa lind, en till-
 bakastjälpt vall.

När plogen under plöjningen
 tog för mycket i sidled
 så att den icke kunde vän-
 da om fåran utan det blev
 en kant kvar så sade man
ä wakt je töpfor, det blev B. löp-får
 en töpfåra.

III Träden kallades träd. En
 åker lagd i träd kallades
trässåkär. Htt -anläggna en

träda kallades te lugg i träd,
 att lägga i tråde. Ä ligg i
träd, det ligger i tråde sade
 man om en åker som lig
 som trädessjord. Ordet träd
 användes även som bevärn-
 ning som man ett år ic-
 ke slog en äng. Man sade
 i detta fall i ska träd jou
i år, jag skall träda här
 i år. Detta var rätt så van-
 ligt med ängslåtten och
 man avsåg med detta att
 det skulle bli bättre gräs
 nästa år om jorden fick
 vila sig. Av gammalt medan
 man ännu hade vart och
 ett gäde inhägnat för sig

B. tråde

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

så lade alla ägarna av jorden inom samma inhägnad sina åkrar i träde samtidigt. På detta vis blev all jord inom samma inhägnad lagd i trädebruk under samma sommar. Man brukade då under försommaren gemensamt släppa sina kreatur på bete på trädesjorden. Man gjorde ingenting annat för att hindra ogräs och växa förren man plöjde trädan för första gången för sommaren. Man böjade att köra trädan så fort man gjöt ifrån sig vårsadden. Man höll

ogräset nere genom att harva
 med pinnharven. Var kä-
dan fullsatt med kvickrot
tågär så grävde man ur O. tåg.
 dessa för hand på vägen och
 utfodrade kreaturen med dem.
 Var det en åker på kädsögär-
det som var fullsatt med
 kvickrot så var det ingen
 ovanlig syn att det var
 fullt med folk där som
 hjälptes åt att gräva upp
 ogräset. Kvickrotten ansågs
 som ett kraftigt foder.
 Tredje veckan efter midsom-
 mar kallas dindjwikö, göd-
 selveckan. I denna vecka var
 alla hem från fåbodarna

Landsmålarkivet Uppsala 2953:1
 G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

O. dyng-
 veckan

och gödslade samt plöjde
 ner gödseln. Trädan fick se
 dan ligga orörd till dess
 man kom hem för att så
 rågen.

Under den tid åkern låg i
 häde skulle alla nödvändiga
 arbeten utföras. Stenar som
 voro för stora att byta upp
 grävdes ner i marken. Man
 grävde under jorden under
 stenen så att denna sjönk
 ner under ploggången. Detta
 kallades te grävå mid järn
sten, att gräva ner en
 sten. Man eldade på stenaar-
 na för att få dem att spräng
 as sönder.

Under trädsåret skulle dikerna
rensas. Värde det gjung efter
 dikeskanterna så var det van-
 ligt att man brände bort
 detta. Detta kallades te swejd
dejtskantär, att sveda di-
keskanterna.

C. svida v.

En sänka i åkerar kallades legd.
 Å e sirt jcu, det är surt här
 sade man och dåligt dräne-
 rad jord. Å e je kaldsig jcu,
 det är en källådra här, sades
 om ett källdrag.

Allt dika kallades te dejt. Allt
 gräva upp ett nytt dike kalla-
 des te ta upp jalt dejt av
niast, att taga upp ett dike
 av nytt. Den som dikade

C. nyes

kallades jan dejtjär, en dikare.
 Att sätta ut dikessnöret kalla-
 des te spann dejtrossen,
 att spärra dikestrossen. Att
 med spaden sticke längs ef-
 ter rossen kallades te stjär
för, att skära för, Efter detta
 togs rossen bort och man
 följde den i marken utmärk-
 ta linjen. Det djup man
 kunde ta med spaden en
 gång kallades jett spadtag,
 ett spadtag. Att rensa upp
 botten på diket kallades te
ta botten, att ta botten. Att
 jämna kanten på diket
 kallades te skräpa av bräd-
dom, att skrapa utav bräd-

berna. Den slutande sidan
 av diket kallades dejtbrad- } B. brad
dä. Dikets kant i dagytan }
 kallades dejtskanta. Allt reu- }
 sa gamla diken kallades te }
rens dejtjä allt iänsa diken. }
 Allt rödja för dikningen kalla- }
 des te hägg in bäskär, allt }
 hugga ut buskarna. Vid plöj- }
 ningen så tog man så nära }
 diket som möjligt och de }
 som voro riktigt noja häc- }
 kade in den kvarblivna kan- }
 ten med en flåhake. Det- }
 ta kallades te hack in dejts- }
kantär, allt hacka in dikes- }
 kanterna. }

Dike kallades dejts. De stora

diken som tjänstgjorde som
 avloppsdiken kallades hövödjts. // å
 De stora diken var med tjär-
 nar blivit utdikade kallades
kanalär och då fick dessa
 diken även namn efter den
 plats där de gingo, exempel-
 vis jurtkanalen därför att
 den gick genom jurtland.
 De diken som gingo efter ett
råd eller gräs, kallades rågåys-
djts. Tegrdikena kallades
smådajtsä. De diken som
 avskar den odlade jorden
 från odlad fastmark kalla-
 des låggdajtsä. Inå tillfjäl-
 liga diken som plöjdes eller
grävdes upp för att avleda

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
 G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

B. lågg-
dike

vatteusamlingar från åkrarna kallades watüforen. Täckdiken kallades täckdijts, dessa började att användas omkring 1895. Botten i dessa diken fylldes antingen med sten eller kluvet gäddsel tröd. Man täckte med råttmossa över underlaget för att icke jorden skulle rinna ner och täppa till avloppet. Några täckdiken med leirör har aldrig förekommit här. Täckdikets öppning mot ett avloppsdike kallades ajtläpp.

Den ur diket uppskottade jorden kallades dejtsjodä. Den i hög

O. vattu-
fas f.

Blad 47.

liggande dikesjorden kallades
dajtskantär, eller dajtsvallär
om de voro stora. Denna
jord utspriddes på akern an-
tingen genom att köra ut
den med kärra eller ge-
nom att kasta ut den med
grep eller spade, detta kalla-
des te bred äjt dajtskan-
tär eller dajtsjodä, att bre-
da ut dikeskanterna eller
dikesjorden. Att taga bort allt
för stora revar med flåkacka
kallades te hack in dajtskan-
tär, att hacka in dikeskan-
terna. Att sönderbela torven
med te hacka kallade te
hack pokör, att hacka torven.

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

Blad 48.

Allt lägga igen gamla diken
kallades te lagg allt dejtjä,
allt lägga igen diken. Gott
fall kallades bra undåfall.
Motsatsen kallades bakvatten,
bakvattnen.

Broar över diken gjordes av
trä, stockar som klövs i två
delar. Dessa kallades brutelnär.
Dessa lades på två eller tre bjäl-
kar som kallades bruväsår.

Allt göda åkrarna kallades te
dindj åkrar. Allt en åker var
gödd kallades en e fet eller djöd.
Motsatsen kallades åkärn e
magär. Gödsel kallades dindja.

Den fasta avföringen kallades
drit. Allt bruka jorden kalla-

} O. dret

des te hävd jodä att hävda B. hävda v.
 jorden. De olika slagena av
 naturlig gödsel voro: Tjirdindja,
 kogödsel, hastdindja hästgöd-
 sel, smälädindja småkräk-
 gödsel, kalvdindja kalvgöd-
 sel och swajudindja swingäd-
 sel. Avträdesgödseln kallades
skalörsdindja. Gödselstacken
 kallades dindjstättjen. Kon-
päst kallades en dyjordstack.
 varpå man slog ut slaskvat-
 ten. Av gammalt hade man
 en grop bredvid stugan, som
 fylldes med dyjord varpå man
 slog ut urin och slaskvat-
 ten. Dessa grop kallades so-
panngropä, och dyjorden

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1

G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

B. sop-
grop t.

sopandindja. Platsen där
man hade gödselbögen kalla-
des dindjstadiu. Gödselvattnen
kallades dindjwatu.

Hästgödseln ansågs som bäst där-
efter kom smälådindja och min-
sta värdet sattes på kreaturs-
gödseln gordindja. Hästgöd-
sel och färgödsel användes
till potatisen under det man
använde kreatursgödseln till
källanbet. Man hade ut gran-
ris över slättervallarna för
att barran skulle falla av
och göda marken. Även var
det vanligt att man på
sådana ställen där det
gick för sig anlade be-

B. dynga
fi

vattning med vatten från
bäckar med fett vatten.
Man grävde dels diken för
vattnet att icke långa vä-
gar efter samt byggde även
ledningar av trä där man
på annat vis icke kunde
gå fram vattnet. Vid od-
ling brände man torv och
vid för att ta vara på as-
kan och använda denna
till gödningsämne. Vid en
del odlingar djupvänder
djupvänder man det vill
säga man grävde upp en
djup fåra vori torv och ris
nerdades varefter man skot-
tade på jord medan man

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJANDAL.
Frgl. 27

grävde nästa fjära. Man tog fjära vid fjära på samma vis som vid plöjning dock med den skillnaden att arbetet utfördes med handredskaps hacka och spade. Man grävde ändå till en del djupt. Mellan 1890-1895 började kalken att användas som jordförbättringsmedel. I början av 1880 talet började man använda konstgödsel.

Det köra gödsel kallades te sjö dindja. Tiden då man körde ut gödsel på träden kallades dindjwikö gödselveckan, detta var tredje veckan efter midsommar. Vid göd-

selkörnningen användes hacka,
 grep och skovel. Hackan som
 utgjordes av en gammal flå-
 hacka användes att hacka
 loss och sönder gödseln från
 högen innan den lassades på
 vagnen. Detta kallades te grä-
 vå dindja, att gräva gödsel.
 Hackan kallades dindjgravö.

B. gräva

Den använda skoveln utgjordes
 av en skoretö järnskodda sko-
 vel och kallades dindjrekör.

Gödseln kördes på en vagn
 en halv rund flakvagn på
 två hjul. I fäbodarna kördes
 gödseln på en dindjllida
 gödselstade, en halv rund
 stade på oskodda trämedar.

B. dindj-
stade

Blad 54.

På vinter kördes gödseln på
en släde Uridå med påsatt
ta lös ~~sidostycken~~ ^{ram} som kal-
lades dindjekarvör. Att lassa
gödsel kallades te mukå dind-
dja, att skotta gödsel. Den
som körde gödsel kallades
på skämt för dindjusk. Vid
gödselutkörning på vintern
lades gödseln i stora högar
på ikem där den skulle
användas. Gödseln spriddes
för hand med hjälp av sko-
veln. Detta kallades te bred
dindja, att bre ut gödsel.
På våren kördes gödseln ner
med plog. Detta kallades te
plaj vid dindja, att

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

plöja och gödselu. Även på
 polatistlandet plöjdes gödselu
 och. Där man sådde hvore
 karvades gödselu och med
pinnekarvön.

IV Alla värbeten på åkeren kallades
 med ett gemensamt namn
 för såningsartida eller så-
 ningstida. Ett köra till jorden
 kallades te go i joden, att
 gå i joden. Den del av åker-
 arealen som besåddes med
 vårsäd kallades såssäkrar.

B. andtid

B. J. J.

B. Säd

Efter vårsäd kallades vår-
 hämmen. Höstsådden kallades
rugsådden. Den åkerareal som
 man besådde med råg kallades
rugland. Joda kedär se,

B. reds reff.

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
 G. Strand. 1930. VENJAN
 DAL.
 Frgl. 27

jorden redde sig, sade man, när
jorden var lagom fuktig att kö-
ras. Motsatsen kallades jodä e
för sär, jorden är för sur eller
jodä degas, jorden degas.

När jorden på en åker var lucker
så sade man isin åkärn wa

lös å fin, den här åkern
var lös och fin. Motsatsen kalle-
des åkärn e hård, åkern är
hård. Jordkoka kallades je jodkok.

Utsädet kallades sässkwärn oav-
sett vilket sädeslag det bestod
av. Utsäde av råg kallades även

sässrug. Myrordningarna buka-
de man köra och så medan
kälven ännu satt kvar i mar-
ken. Detta kallades te så på

Ⓢ. dega
v.
pass.

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN.

DAL.

Fgl. 27

B. råg

B. fjätle

Blad 57.

Sjölåm, att så på själven.]
Man karvade alltid till jorden
före innan man sådde, detta
kallades te karv under, att kar-
va under. Till det föregående
må nämnas att havren kalla-
des för sädä.

Att tillreda en upplöjd gräsvall
kallades te karv ti je linda, O. harva till
att karva till en vall. Detta
arbete utfördes för det mesta
på hösten. I samma sort karv an-
vändes till karvning både före
och efter sådden. Att karva
längs med plogfårona kallades
te karv ~~ti~~ te låyär, att
karva till längds. Att karva
snett över fårona kallades te

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
Figl. 27

O. harva
v.

Blad 58.

harv sneddär, allt harva sneddär,
Man kallade det sedan efter det
antal gånger man harvade över
je en, två två, tre tre sneddär.

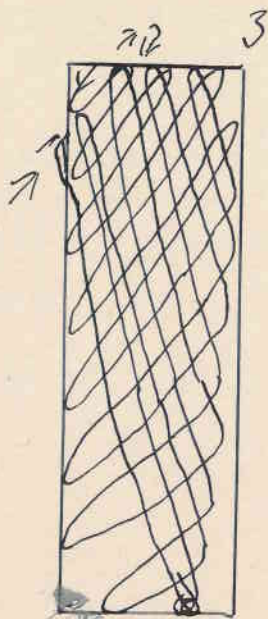
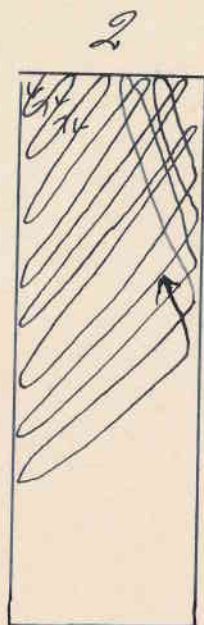
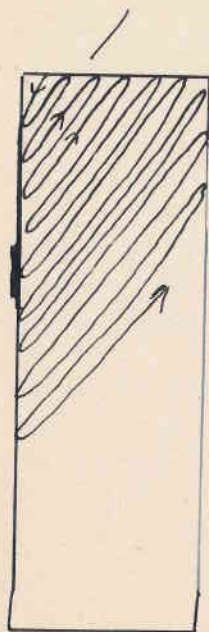
O. Snedd
81

Vägar senare har man böjlat
harva en snedd som kallas
kässred. Vid denna harvning
blev åkern överharvad två
gånger i kors. Denna harvnings-
metod böjades användas när
fjäderharvarna kommo i bruk.

Fåran efter en harvningse kal-
lades harvningsspor. Ett köa
med harven från den ena ån-
dan av åkern till den an-
dra kallades jätt drag, ett
drag.

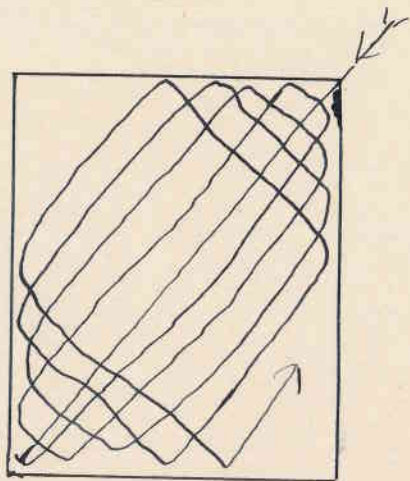
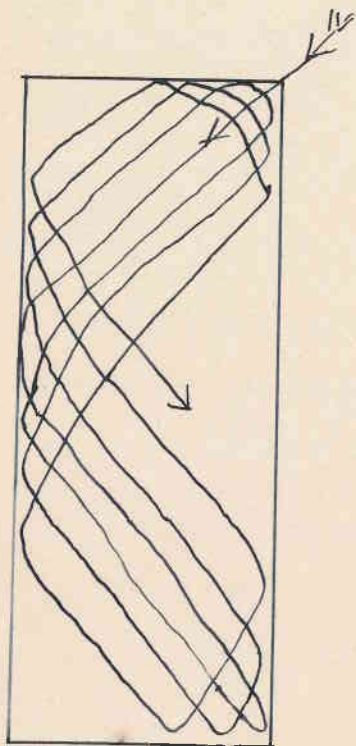
B. sp
O. drag

Man brukade för hand hacka

- 1 je Sued
2 två suedär
3 ter suedär

sedan kunde man
fortsätta med
så många suedär
som helst eller
tills åkern ansågs
färdig harvad.

Olika typer av kässmed

Med denna harvingsmetod kunde man harva åkorn endast två gånger i samma följd. Att börja på att harva på detta vis kallades te tagg upp je sucd, att lägga upp en sucd.

Blad 67.

sönder större torvor. Detta kallades ke hack kokör, att hacka torvor. Detta arbete utfördes med en spade. När åkern var väl harvad och beredd för sådden så sade man ä e god såbädd, det är god såbädd.

För sävingstiden hade man en hel del olika märken. Man skulle dock så ke dagar före till ke dagar efter Erik. Allt som såddes före Urbanus skulle hinna mogna. När gutärlan kom flyttande borde man få brätt att ta fram såskäpan. När kärsten började äta gräs från åkerreusen så fick

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

Blad 62.

man böija så. Eller när ogräs-
plantorna böijade växa fick man
böija med sädden. När det
låg så mycket snö kvar så
att man kunde säga: Tack
å lammen i grosshol och ko
och kalv i kassbäre då fick
man böija på med sädden. Med
detta avsågs att snöfläckar-
na fingo vara så stora som
en tacka och ett lam på en
mot norr sluttande backe
väster om byn som hette
grosshol. Eller också fingo
snöfläckarna vara så stora
som kal och kalv i norra
sluttningen på ett berg som
kallades kassbäre. Var det

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1

G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

Blad 63.

så kallt då man sådde så att
man fick lov att begagna päl-
sen så skulle det bli så
varmt vid skörden så att man
kunde gå i skjottärmarna.
Man sade så i pälserna på O. päl
stjärna i skjottärmörr, så
med pälserna på sig och skära i
skjottärmarna. Var det varmt
när man sådde så att man
gick i skjottärmarna så skul-
le man få ha pälserna på
sig när man skördade. Man
sade, så i skjottärmörr på
stjärna i pälserna, så i skjut-
ärmarna och skära in med päl-
sen på sig. Av detta fram-
går att man hälsat sig att

Landsmålarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
Frgl. 27

det var kullet under sadden.

Om isen under islossningen
i kaltjennarn tjärnen vid
kyrkan gick ut genom sur-
det så förbättrade detta
nödär. Man lade därför fast
isen i södra ändan på
tjärnen så att den skul-
de smälta där. Man ha-
de till och med många
gångar förhindrat isen att
gå ut genom surdet ge-
nom att hugga fast sig
med båtar vid den flytan-
de isen och bogsciat den
till den plats i tjärnen
där man helst ville att
isen skulle ligga och smäl-

ta. Jordytetus larver kallades
sässmaskar sädesmaskar och
 man såg på längden av lar-
 vens ben eller fötter huru lång
 kalmen skulle bli under den
 kommande sommaren. Om
 de första myggorna som
 man såg på våren voro sto-
 ra så skulle det bliva grov
 säd. Voro myggorna däremot
 små så skulle säden också
 bliva små. Om det kom
 en rågnskur strax efter
 sedan man sått så ansågs
 detta bra för sädens groing.
 Men så medan det rägnade
 var däremot odugligt. Sädes-
 komst hade då svårare för

O. sädes-
mask

blad 66.

gro och det medförde även
att det blev logräso i grö-
dan. Rågen skulle sås så att
det föll ke kotu på varje häst-
stramp hastpåd. ke havren
skulle det falla sju kotu på
varje häststramp.

O. så
v.

Den som sådde kallades säss-
karr sädeskarl. Endast män
men verkställde sådden. Det
var då husbonden som skul-
le så. Att så kallades ke så.

O. sädes-
karl

Man sådde endast med den
sua handen. Det har föröv-
rigt aldrig förekommit an-
nat än att man sått en-
dast med en hand. Låsköp-
parn kallades sässbjappa.

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
Frgl. 27

Blad 67.

Denna var oval till formen
och tillverkad av trä samt
i form av en ask. Skäppans
ram kallades svöjp och var *O. svep m.*
gjord av en tunn björkbä-
da som vikits omkring
botten. Botten på skäppan
kallades sästjappbotten. Fäs-
tena för bären men voro
fästade i båda ändarna av
skäppan. Dessa fästen voro
gjorda av videtelningar som
vikits och fästats vid skäp-
pan med lindning av björk-
bågar. Bären men hade man
över ena axeln och strett
över ryggen. De första radså-
ningsmaskinerna kommo

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1

G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

Blad 68.

i bruk omkring 1909.

Den rensa av åkern som man
besådde medan man gick
ett slag över denna kallades
jukt slag. En person stök
med foten upp ränder i å-
keru efter vilka man se-
dan höll rätting medan
man sådde. Detta kallades te
stök upp min foten, att
stryka upp med foten. De flä-
kar som såkade bli osådda
kallades mistör.

Den sådda säden myllades ned
med harven. Man använde
stältharven att mylla ner ut-
sådet med. Man körde två
eller tre sveder för att

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

G. Stryka
upf.

G. F. miste

Blad 69.

få utsädet nermyllat. När man
sådde gräsför så såddes detta
före innan man vältade
för att det av vältan skulle
bli nermyllat. På höstsädes-
åkrarna sådde man gräsför-
et på våren och då fick det
ta ligga och gro utan någon
nedmyllning. Att mylla med
utsädet kallades te karv vid
säskvärn. Wur a djot på
wäss sävindjä, vi ha gjort
ifrån oss sävingen, såde man
när man slutat med sådden.
Under sävingstiden fick man
vara oppe ifrån det blev tjukt
och så länge man såg.
Om man var rädd torka så

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1

G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

Blad 70.

vältade man genast som sä-
den blivit utnyttjad. Det var
ganska vanligt att man brodd-
vältade vårsäden. Denna vält-
ning skulle ske när brodden
nådde hovskaddj hovskägg
på hästen. Detta kallades te
walt på budde.

O. vält
v.

För att avleda ytvattnet från
åkrarna uppkördes med plo-
gen watüföror vattenfåror. Det-
ta gjordes både på vårsädesåk-
rar som höstsädesåkrar. Arbe-
tet kallades te tjör upp wa-
tüföror, att köra upp vat-
tenfåror. Kanten på fårorna
jämnades till med en kratta.
Detta kallades te dra in för.

O. drag in

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

blad 71.

kanten, att dra in järkan-
terna.

Kål- och roslaubet gödslades
på hösten varpå gödseln ner-
plöjdes på våren. Rorer sattes
på ställt land. Därmed sattes
kål på drill. Denna kallades
kålsandjå kåldrillen. Rorfrö-
et såddes med nypan. Detta
kallades te strej vid fri, ^{C. Strö}
att strö ner fröet. _{ned}

Att sätta potatis kallades te salt
påvör.

Kålplantorna kålplantör upp-
drogos i plantskola plant- ^{C. plant-}
skull. Detta tillgick på så vis skulle
att man gjorde en låda på
fyra i marken nerbakarna

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Fgl. 27

träpilar. I botten på lådan la-
des sedan hästgödsel och som
på denna lades jord vari frö-
et sattes. På hätterna över-
breddes plantorna för att skyd-
as mot frost.

Potatisen sattes antingen
före eller efter vårsadden
men för det mesta bleo den
satt först när man sått. Po-
tatislandet gödslades helst med
hästgödsel som plöjdes ner.
När åkern var plöjd lades
den upp i drillar varpå
potatisen sattes. Drillarna
kallades seyär. Att plöja upp
dessa drillar kallades te plöj
upp gäyar, att plöja upp

fårona. Detta gjordes med en vanlig plog. Man körde fram och tillbaka i samma fåra. Drillarna jämnades sedan till med en kratta. Detta kallades te don ti sayär, att O. dona putsa till drillarna. Man satte sedan tre till fyra rader på varje drill så att det blev ungefär sex tum mellan varje planta. Tättstatisen kallades sattparör. Potatisarna sönderdelades i flera delar så att man fick två till tre groddar på varje del. Det förskott är då man med knivsuden den svarvade ut groddarna utur potatisarna varefter god-

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

O. parör
ti

blad 74.

den planterades och potatisen
åts upp. Att dela sönder
potatisarna kallades te stjåra C. skära
pärör, att skära potatis. Att äta
ta potatisen tillgick på så vis
att en person med en plan-
terpinne plattärpinne gick
före och gjorde hålen varefter
en annan kom och lade i
potatisarna i de uppstötta
hålén, sedan krattades hålén
igen med en kratta jerrentim-
here. När sedan potatisrod-
darna ~~seten~~ böjades sticka
upp ur jorden skulle deil-
larna ränsas från ogräs. Detta
kallades te hack pärör, att hac-
ka potatisen och tillgick på hacka v.

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
Frgl. 27

Blad 75.

så vis att man med en van-
lig käffa gick och krattade
helt lätt ovanpå drillen.

När det upphackats ogräset
sedan vissnat så körde man

med plogen fram och till-
baks efter fåorna. Detta

kallades te plaj på päror, *O. plöja på*

att plöja på potatisen. Det

var vanligt att detta skulle
göras på midsommaraftonen,
missamåsafton. Sedan fick

potatisåker sköta sig själv
till den 15 augusti då man

med händerna ränsade bort
ogräset och bar av åkeren

detta. Det kunde då vara så
mycket ogräs så att man

Landsmålarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.

Frgl. 27

Blad 26.

måste hänsja detta till joden
ät kreaturen. Detta kallades
se sans pärör, att rensa } C. rensa v
potatisen. Innan man sat-
te potatis så bars denna
in i stugan där den fick
stå tills det blev turuslänga
groddar på den, pärör wöct
ajt, potatisen växte ut. } C. växa ut

Nysso före innan sädesbrodden
stack upp en jorden harva-
des åkrarna med en lätt
harv för att döda befriktliga
ogräsplantor. Detta kallades
se harv utär, att harva
efter.

Landsmålsarkivet Uppsala 2953:1
G. Strand. 1930. VENJAN

DAL.
Frgl. 27